

ԺԹ ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 7

1861

ՅՈՒԼԻՍ 1

ԱՌԱԿԱԽՕՍ ՍԵՐՈՎԱԲԷՆ (Տես երես 161)

ԺԳ

Դիտողութիւն :

Վախճանագիտականութեան մէջ ըսած հրաշալիքներէս շատերը, որոնք զբեղ զարմացուցին, գտան և ստուգեցին բրուսիացի Վիկտորյոս Կոպեռնիկոսը, որ 1473 էն ինչուան 1543 տարին ապրեցաւ, խաճակ Վիլհելմ անգղիացին, և Վալիլէոս Կալիլէի իտալացին : Իայց ինչպէս այսչափ հրաշալիքներ կրցան ճանչնալու . ամէն աչքերնուն տակ ինկած առարկաներուն ուշ դնելով, մինչև ամենէն չնչին ու սովորական բաներու ալ :

Վալիլէոս Կալիլէի, որ 1564^ն ծնաւ ի Վիզա, 19 տարեկան եղած առնելով, օր մը եկեղեցւոյն մէջ կը սպասէր պատարագ տեսնալու . անդիէն լուսարարն եկաւ, ու կախուած կանթեղ մը վար իջեցընելով՝ ճրագ մը վառեց ու կանթեղը նորէն վեր հանեց, որ առած շարժմունքէն սկսաւ ասդին անդին տա-

տանիլ : Հոն գտնուողներէն մէկը չեղաւ որ աս բանս դիտէ . բայց Վալիլէոս աղէկ մը ուշ դնելով, տեսաւ որ կանթեղը կանոնաւոր կերպով մը կը շարժէր : Եսկէ գուշակեց որ ծանրոց մը շարժելով ժամանակը կրնար չափուիլ . և այսպէսով հնարեց ճօճանակը, զոր մեծ ժամացոյցներու վրայ կը տեսնաք . և անանկ ճարտարութեամբ շինեց այս գործիքս, որ մինչև մանր րոպէներն անգամ կրնան ճշգիւ համրուիլ :

Ինքը եղաւ որ հեռագէտն երկնից կամարը դարձընելով գտաւ Երեւակին արբանեակները, որոնք շատ կ'օգնեն նաւաստիներուն՝ գիտնալու համար թէ ինչպէս պէտք է ղեկավարել մեծ ծովերու մէջ, և ցրցուց հմտութեամբ ու հաստատութեամբ երկրիս արեւուն վրայ դառնալը :

Ինչուա Վալիլէոս 1642^ն, և հոյն տարին ծնաւ խաճակ Վիլհելմ : Եսկայ գիշեր մը սլարտեղը քուն ըլլալու ատեն, հասուն ինձոր մը ձգէն փրթելով՝ գլխուն վրայ ինկաւ : Սաստիկ ցուէն

խեղճը վեր ցաթկեց ու կամացուկ մը հարուածին տեղը շփելով, աչուըները վեր առաւ ու նայեցաւ լուսնին որ կը շողար, և ըսաւ ինքնիրեն. հապա ելի ինչորին Կեղ լոսինը էյնար Գլխոս Վրայ :

Այս մտածութիւնս ուրիշ մը կատա- կի համար կրնար ըսել. բայց Վիւղըն սկսաւ խորհիլ թէ արդեօք ինչպէս որ մարմինները երկրիս վրայ իյնալու բե- լում մը ունին, կրնայ ըլլալ որ լուսինն ալ մեր երկրագնտէս ձգուի, ու բոլոր մոլորակներն ալ արեւէն : Այս տեսաւ որ ստոյգ էր իր մտածութիւնը. և այս 340- ղաւէան կամ ծանրող-թէան օրէնքովը, որով բոլոր մեծ մարմինները զիրար կը քաշեն, աստղներուն ընթացքն հաշուե- լու կերպը գտաւ :

Վանի կանթեղներ շարժեր էին, սրչափ խնձորներ ինկեր էին, Վալիւնու սի և Վիւղընի այս հրաշալի գիւտերս գտնենէն առաջ՝ այս չնչին դիպուած- ներով :

Ուրիշ անգամ մ'ալ տեսաւ Վիւղըն պզտի տղայ մը, որ եղեգով մը ջրի մէջ օձառ փրփրեցընելով, պղպջակ մը կ'առ- նէր ու փշելով գնտեր կը ձևացընէր մէկ- մէկէ մեծ ու թեթեւ առաւել կամ 'նը- լազ : Տղան իր խաղին զբաղած՝ բանի մը չէր նայէր. բայց Վիւղընի աչքը զար- կաւ այն պղպջակներուն վրայի գեղե- ցիկ գոյները, որոնք ծիրանի գօտւոյն նման կը փայլէին, ու ասկէ հանեց որ լոյսը նուրբ մարմին ըլլալովն հանդերձ կրնար լուծուիլ : Արկին և կրկին փորձեր ըրաւ, տեսաւ որ յիրաւի այն պղպջակ- ներուն մէջ եօթը նախնական գոյներ կան, որք են մանուշակագոյն, երկնա- գոյն, կապոյտ, կանաչ, դեղին, նարնջ- ջագոյն ու կարմիր : Վու ալ թէ որ բիւ- րեղի մը մէջէն նայելու ըլլաս, որ շիշի մը խցանին կամ գոհարի մը պէս անկիւ- նաւոր ըլլայ, կրնաս բոլոր այս գոյներս 'նշմարել. նոյնպէս մրրկէ մը վերջը երբ արեւը բացուելով ամպերուն վրայ լոյսը կը զարնէ ու քեզի կը նկարէ ծիրանի գօտին, կամ ջրոց հոսանքի մը վրայ կը ցոլայ՝ կը տեսնես աս գոյները : Աստ- այնմ որ մարմին մը այս կամ այն գոյնը

ունենայ, կ'ըսուի թէ կապոյտ է, լեղա- կի կամ 'նարնջի գոյն ունի, և այլն : Այն մարմինները որ լուսոյ բոլոր ճա- ռագայթներն աչքերնուս կը ցոլացընեն՝ կ'ըսուին սպիտակք. իսկ անոնք որ բո- լոր կը ծծեն՝ կը կոչուին սեւաք :

Վիւղըն 22 տարեկան եղած ատենը շատ հարկաւոր գիւտեր հնարած էր : Հարցուց մէկն իրեն թէ ինչպէս կը ցար- այգպիսի բարակ բաներ ճարտարել. պատասխանեց. Վիլլէր ցորէի հարածելով :

Ս'լ սիրելի պատանեակ, որ և իցէ գիւտ մը հնարելու մի միայն ճամբան աս է. ամէն աչքի տակ ինկած բանե- լը գննել :

Բայց պիտի ըսես. Ստրաբաշու ըլլալ- չէ՞ որդէր. աշխարհիս և լոսաւորաց էա- նոնները Գոշաիւլ ի՞մ բանս չէ. ես ի՞մ Գործ- քերոսս զբաղած, ինչ 'նայի՞մ որ արդարո՞ւ- թեամբ վասորի՞մ ու չափաւոր ապրոսսոս ունենամ :

Սակայն, հաւատա՛, դիտողութիւնը քու գործքերուդ մէջ շատ կ'օգնէ քե- ջի : Աիրակոս տնպահն օր մը շտեմարա- նը մտնալով, տեսաւ որ անբաւ ճան- ճիկներ ցորենի կոյտին չորս կողմը կը թռչտէին, ու ըսաւ ինքն իրեն. 'նշան է որ ցորենը հապախանի : Ուստի շուտով մը ձեռք զարկաւ ցորենը վեր վար խառնե- լու, և այսպէս կը ցաւ խալըսել վերա- հաս վտանգէն :

() Գոստինոս երբ գիշերները կը պը- տրտի, թէ որ տեսնէ որ փեղջրը և գաւազանը թաց են, կ'իմանայ որ օդը խոնավ է, տունը կը քաշուի և ազատ կը մնայ ցրտառութենէ և յօգացաւու- թենէ :

Սարկոս կալուածատէրը տեսնալով որ ծիծառները տեղէ տեղ կ'երթան, մեղունները փեթակնին փակուեր, սառ- դերն ու կարիճները դուրս ելեր են, ճանճերը կատաղաբար կը խայթեն, կատունները մազերնին կը լղեն, թռ- չունները բուններնին կ'ամբիփոխին ու փետուրնին կը մաքրեն, աղը թրջեր ու գուռը դժուարաւ կը գոցուի, գուշակեց որ սաստիկ անձրև մը պիտի տեղայ. մէ- կէն աճապարեց իր խոտն հնձելու և

ներս առնելու . իսկ ուրիշները այս նշաններուն չնայելով , խոտերնին փձացոյցին :

Տարիներ առաջ Վրիգորը տեսնալով մետաքսին հետզհետէ պակսիլը , խել մը թթենիներ տնկեց : Իր հայրը հազիւ տարին հարիւր սէռ-դի եկամուտ մը ձգեր էր իրեն , իսկ ինքը հիմա 12,000 Լիրայի հասոյթ ունի :

Բաղկախօս Սերուբէն կ'ուզէր գեղի մը մէջ գործարան մը բանալ . բայց նայեցաւ որ փողոցներն աղտեղի ու երեսէ ձգուած էին , տղաքը քոսոտ , հինգ զինետուն , ճամբան մուրացկաններ , լեցուն հասարակաց պտրտելու տեղուանք , բնակիչներն երկուշաբթի օրը իրենք զիրենք կերուխումի տուած՝ ծուխ կը քաշէին , լոք կը խաղային : Բնաւ Սերուբէն . Բայ տեղս էնձի համար չէ . և զնաց ուրիշ երկիր մը՝ ճարտարութեան հարստութիւնն ալ հետը տանելով :

Պետրիկն ու Սուբէնը հօրերնէն դաշտը խրկուեր էին աշխատողներուն վրայ աչք ունենալու համար : Երբոր դարձան հարցուց հայրը Պետրիկին .

— Ի՞նչպէս . հնչեցին Բուր արար : —
Սեր Գիտեր :

— Երբեք հասնան էր : — Չնայեցայ :

— Երբ վարձուորին ջերմ աւազ : —
Սեր Գիտեր հիւսիսը ըլլաւ :

— Երբ Բնի չէ խոստանայ : — Սեր Գիտեր :

Ինգհակառակն Սուբէն որ շատ մը հնձող վարձեր էր , ըսաւ որ ցորենը լաւ առօրացեալ չէր , ու ան պատճառաւ լաւ կ'ըլլայ շուտով ծախել կամ աղաւտալ . և թէ լսեր էր դրացիներէն որ բերքերնին նուազ ելեր էր , անոր համար յոյս ունէր որ իրենց ունեցածը աղէկ գին ընէ . և թէ պտուղները քաղել տալով շուկան ծախելու խաւրեր էր , որոնցմէ ընտրանօք կողով մը լեցուցած ծերուկ վարձուորին ընծայ տարեր էր , որն որ բիւր օրհնութիւններով լեցուցեր էր զինքը : Իսկ տղոց հօրեղբայրը հոնտեղ գտնուելով՝ Սուբէն շատ տխուր է , ըսաւ . Ի՞նչպէս չէիք խոստել : Ի՞նչ դրաւ զինքը իր մէկ վաճառ-

ւանոցին մէջ , որ խիստ աղէկ կարգի գրուած էր . հոն հարկաւոր բաները սորվեւին վերջը , զինքը վաճառանոցին գլուխ կարգեց ու քանի մը տարիէն բոլորովին իրեն թողուց նոյն վաճառանոցը : Ետով Սուբէն հիմա խիստ կարգաւորեալ վաճառական մըն է :

Իսկ Պետրիկը . կ'երթար միշտ սառած լճակի մը վրայ սուլելով ու ցաթկըռտելով ժամանակը պարտապ անցընելու . բայց անգամ մը ուշ չգնելով որ ցուրտը սկսեր էր մեղմանալ և սառը ճաթուտիլ , առաջ գնաց լճակին վրայ որ պատռելով զինքը կուլ տուաւ : Իսկ զճպատանեակ :

ԺԳ

Քրիստափոր Գոլումպոս :

Վիտտուլութիւնն եղաւ որ Վրիստափոր Վոլումպոսի միտքը արթնցուց նոր աշխարհք գտնալու :

Երբ բնակած երկրին մակերևոյթն է 37,000,000 քառակուսի մղոն , որուն 13^ե ցամաքն ու մնացածը ծովը զրուած է : Հիները այս ցամաքին՝ այսինքն Բսիոյ , Բիբիկէի և Լաբուայի մէկ մասը միայն կը ճանչնային . որ է ըսել հազիւ չորրորդ մասը :

Վրիստափոր Վոլումպոս՝ ազգաւ իտալացի , ծնաւ 1441^{ին} Ղենուայի մօտ Վոկոլեդոյ գեղը , աղքատ ծնողքէ . բայց գիտնալով որ լաւագոյն հարստութիւնն ուսեալ ըլլալն է , ինքզինքը բոլորովին սորվելու տուաւ , և ոչ միայն իր դասերէն օգուտ քաղելու կը ջանար , այլ և ամէն տեսած ու լսած բանէն խորհրդածութիւն ընելով : Ինչհարկն բան է , ով պատանեակ , որ մեր վարժապետները մեզի ամենայն ինչ բացատրեն . իրենք միայն սորվելու կերպը կը ցուցնեն , և յառաջագիմութիւն ընելու համար պէտք է որ ամէն մեզի ըսածներնուն լաւ ուշ գնենք , և ինչուան որ աղէկ չըմբռնենք՝ գոհ չըլլանք :

Վոլումպոս լսեց իր վարժապետներէն

կամ գրքի մը մէջ կարդաց որ երկիրս
կըր է . Ուրեմն , ըսաւ , ինչպէս որ աս
հոգին բնախո-նիւնն է , պէտք է որ մի-
հոգին ալ ըլլայ : Ասեց որ կողմնացոյցն ա-
սեղ մըն է որ միշտ դէպ 'ի հիւսիս կը
նայի . Ուրեմն , հետեւեցուց , որչափ որ ծա-
վան Բայը ելլէ , միշտ պիտի հարեմա՞ն ճանչ-
նալ ինչպէ՞ս որ զիջելու է : Արեւմտե-
րեմն հետեւեց ճա՞նքորդո-նիւններու , յան-
դիմիւ , և երբեք չէր ըլլալ զիջելու պիտի հարե-
մա՞ն շրջան մը ընէ : Այլ մէկ ազգականը
ծառի մը բուն ցըցուց իրեն որ մըրկէն
ծովեզերք քուեր էր և մեր ունեցած
ծառերուն կոճղէն բոլորովին տարբեր
էր : Ուրեմն , վրայ բերաւ , ինչ որ իշ աշ-
խարհներ ալ որիշ անպատեհեցող , և հա-
նախնաբար նոր մարդիկէր :

Այս և ասոնց նման ուրիշ բարակ
խորհրդածութիւններով , հաստատեց
որ օտար աշխարհներ պիտի ըլլան , և
միտքը դրաւ երթալ փնտռել : Բայց
ինչպէս կրնար այսպիսի մեծ մտածու-
թիւն մը գլուխ հանելու միայնակ և
ազբատութեամբ : Տեսաւ որ ուրիշի օգ-
նականութեանը պէտք էր դիմել . բայց
ձեռքը բացողը պատրաստ պիտի ըլ-
լայ մերժումն ալ լսելու : Եւ իր միտ-
քը ճշմունիւ յայտնեց , ետքը Ա երե-
տիկ , յետոյ Բորգոկաներուն , Բնգ-
ղիացուց , Ապանիացիներուն . իրենց նոր
աշխարհք մը կը խոստանար , և իբրեւ
հատուցումն՝ կը մերժուէր և ծիծաղի
նիւթ կ'ըլլար՝ ամենէն խենթ կանչուե-
լով : Ա ան զի շատերը կան որ ամէն
նոր բանի վրայ կը խնտան , և կը կար-
ծեն որ միայն մեր ծերերուն գիտցած ու
ըրած բաներն են աղէկ և ճշմարիտ :

Այնչա՞ Գոլոմպոս , տեսաւ որ երեսը
նայող չկայ և ամենէն կ'արհամարհուի .
բայց բնաւ չվհատեցաւ ու միտքը չփո-
խեց , որ մեծ մարդկանց յատուկ բնու-
թիւնն է : Ա երջապէս աղաչեց պաղա-
տեցաւ , ու մէկ խաթուն մը միայն գրտ-
նուեցաւ որ իրեն ականջ կախէ . Ապ-
նիոյ Իզապէլլա թագուհին :

Իսկայ երեք նաւ տուաւ Գոլոմպո-
սի որ 90 հոգի հետն առած 1492-ի օ-
գոստոսի 3-ին խարխիւր վերուց այնպիսի

աշխարհք մը փնտռելու՝ որուն ուր ըլ-
լալը ոչ ոք գիտէր , թէպէտ ինքը տա-
րակոյս չունէր գտնալու :

Եւ աւելին , մեծ ծովերու մէջ մտան
ցամաքն աշուրնէն կորսուեցաւ . երկրն
քէն ու ջրէն զատ բան չէր երևնար .
անցան օրեր , անցան շաբաթներ , բայց
ակնկալեալ երկիրը չէր տեսնուէր : Այն
անեզր ալիքներուն վրայ փոթորիկն ու
խաղաղութիւնը , ներհակ ու յաջող
քամիները փոխնիփոխ իրարու կը յա-
ջորդեն . հետզհետէ առաջ կ'երթան
բայց ակնկալեալ ափունքը չտեսնուիր .
Գոլոմպոս աչքը կողմնացուցին վրայ
բոլոր ուշը քամին տուած , միշտ եր-
կինքը դիտելով , կը փափաքէր երկրի
և երկիր չէր երևնար . բայց իր հաս-
տատ համոզմունքն և յԱստուած վրս-
տահուլութիւնը , որով ամէն դժուարին
գործերը կը դիւրանան , բնաւ չպակ-
սեցաւ իրմէ :

Եւ ամեն կամեն սկսան լսուիլ Գոլոմ-
պոսի ընկերներուն տրտունջները՝ նախ
ցած ձայնով , որ քանի գնաց բարձրա-
ցաւ . և ամէնքը միաբերան իրենց ա-
ռաջնորդին երեսն 'ի վեր պոռացին ոչ
կատարեալ խենթութիւն էր ըրածը , և
միայն զիրենք հայրենիքէն հեռու մեռ-
ցնելու համար ծովուն խորերը կը քը-
չէր , և թէ ձանձրացեր էին ու կ'ու-
ղէին ետ դառնալ :

Եւ հաւաստիկ Գոլոմպոս յետ այնչապ
աշխատութեանց , քննութեց , մտած-
մանց , տառապանաց , ահաւաստիկ միջ-
դեռ ձեռքով դրածի պէս գիտէ որ քիչ
ատենէն այս նոր երկիրը պիտի գտնէ
ահաւաստիկ կարծես թէ բռնադատուած
է կորսնցընելու իր վաստակոյ պտուղն
ու Աւրոպա դառնալու , ուր որ զինքը
պիտի ծաղրէին ունեցած երազներուն
և իր ձեռք զարկած գործոյն օգը ելլե-
լուն համար : Արաքիտ տաքնապով նա-
ւէ նաւ կը պտրտէր աղաչելով , համո-
զելով , սպառնալով : Ահաւաստիկ վարձք կը
խոստանար , մէկալին պատիժ . ամենուն
առջև կը դնէր նոր երկիրն , և իրեն-
ք ձեռքովը գտնուելուն համար ժառան-
գելու փառքերնին ու այնչափ ժողո-

վորդներ՝ ի ճշմարիտ կրօնս դարձնելու արդիւնքը : Այսպէս առ ժամն զիրենք հանդարտեցնելով, դարձեալ սկսաւ դիտել աստղերը, կողմնացոյցն ու հովերը . բայց երկիրը չէր տեսնուէր . ապստամբութեան և խռովութեանն ուրանոր ձայները կը բարձրանային, և խալացի դիւցազնը պէտք էր որ ետ դառնար անոնց սիրտը տռնելու համար :
Սերթ ընդ մերթ մեծ կայմին վրայ կ'ելլար դիտելու համար թէ հեռուէն բան մը կը տեսնուի . ստէպ ստէպ կը նայէր, բայց ջուր և օդ միայն էին . և երկիրը չէր տեսնուէր : Ինքամ մը կարծեց որ հասեր է . ցրցուց նաւաստիններուն որոնք ուրախութիւններնէն իրենք զիրենք կորուսին . բայց ափսոս . ամպ մըն էր զօր արեւը ցրուեց, և երկիրը չէր տեսնուէր :

Երկու ամսէ ի վեր էր որ ծովուն վըրայ կը թափառէին, և վերջի ծանօթ կողմներն անյնեխէն ետեւ դեռ 2100 մղոն տեղ առաջ գացեր էին, և նոր բան մը չէին տեսած . ամենուն սիրտը կը թունար, ամէնքը յոյսերնին կը կըտրէին՝ բայց ի Վոլոմպոսէն : Սերջապէս իր ընկերները հաստատութեամբ ոտք կոխեցին որ ալ առաջ չէրթան . և ինքն ալ անոնցմէ ձանձրանալով խոստացաւ որ եթէ երեք օրէն երկիրը չը գտնեն՝ հայրենիք դառնան : Ինչի օրը կ'անցնի, և երկիրը չերևար . երկրորդ օրուան գիշերը կը կոխէ, և դեռ երկիրը չերևար : Սակայն Վոլոմպոս դեռ կը յուսար գտնալու՝ վասն զի բան մը չէր հանդիպէր, որուն ինքը ուշ չգնէր : Վիտեց տեսաւ որ քամին առջինին պէս ուղիղ և հաւասար կերպով չէր փչէր . ուրեմն ասկէ հետեւցուց որ իր ընթացքն արդելող մը կար : Տեսաւ որ օտար ծառերու տերեւներ ջրին վրայ կը ծփան, թռչուններ կ'երթան ու կու գան՝ անշուշտ իրենց բոյնը . և անոնց ճամբան դիտելով, թէպէտ երկիրը դեռ չէր երևար, բայց ինքն ամենեւին վստահ՝ ըսաւ նաւաստիններուն . Իսկ Գիշեր ամենքը ալ արեւուն ինչէք, և ինչէք էլ խոստանաւ որ արդարեայն՝ ափոսնքը պիտի տեսնէք :

Նաւաստինները վրան կը խնայային և կը սպառնային որ եթէ վաղը Սպանիա չգտնայ, զինքը ձկներուն պիտի ձգեն : Բայց օրը լուսցած չլուսցած՝ մէյմ՝ ալ հորիզոնին վրայ աղօտ մթութիւն մը երեցաւ . ամէնքը միաբերան Երէի, Երէի սկսան պոռալ . ամէնքը Վոլոմպոսի ոտքն ինկան երկրպագութիւնը նեղ սկսան . բայց ինքը այնչափ փառաւորութեան մէջ առանց հպարտանալու կը յորդորէր որ Նարձրելոյն երկրպագեն, որ մեծ բաներու ձեռք զարնողներու լոյս և քաջութիւն կը շնորհէ :

Իսկպէս 70 օր նաւարկելէն վերջը, հոկտեմբերի 12-ին նոր երկիրն ելան, ու գտան հոն այլազգի ծառեր, թռչուններ, չորքոտանիներ, շիկամորթ վայրենի մարդիկ¹, և անբաւ առատութիւն ոսկւոյ և արծաթոյ, որուն յարգը բնակիչները չճանչնալով, յօժար սրտիւ կը փոխանակէին ապակւոյ, հայելոյ, զանգակի և ուրիշ չնչին բաներու հետ որ եւրոպացիք կու տային : Վոլոմպոս հոն տեղի նորութիւններէն ու գանձերէն ժողվելով դարձաւ Սպանիա, ուր չարասիրտները կը կատակէին զինքը, բարեկամներն ալ մեռած սեպելով վրան կը իողձային . և մտածէ, պատանեակ, թէ ինչ յաղթանակաւ ընդունեցան զինքը իբրեւ նոր աշխարհքի մը արարիչ :

Բայց Սերթ վեհէն կ'ըսէր որ ինչպէս շուրջ մարմնոյն ետեւէն էր լնայ, ասանկ ալ չար նախանշը Բարի Գործոց ետեւէն : Իսոնք որ առաջ անհնար կը կարծէին նոր աշխարհքի մը գտնուիլը, հիմա որ Վոլոմպոս հնարաւոր ցրցուց, կ'ըսէին որ դիւրին բան մ'էր իրեն գիւտը և ով որ ըլլար կրնար յաջողցնել : Եւ իրօք ուր

1 Գլխաւոր հինգ ցեղ կը բաժնուին մարդիկ . Ա. Եթովպացի կամ խափշիկ՝ Ափրիկոյ մէջ, սևամորթ, ծնօտը ցցուած, շրթանց մէկը վար մեկալը վեր, քիթը տափակ, մազերն ալ խիտ, թուխ և գուռը : Բ. Մոդոլեան՝ Ասիոյ մէջ . մորթը ձիթադոյն, մազը ցանցաւ, աչքը նեղ և ծուռ նայող, դէմքին գծագրութիւնը տափակ ու կոտրտուած, և թուշերուն ոսկրը դուրս ելած : Գ. Կովկասային՝ ինչպէս մենք, մորթ սպիտակ վարդագոյն, գլուխ ձուսձև ու բարեչափ, մազերը սևի ու դեղնի մէջ : Դ. Ամերիկեան՝ պղնձագոյն մորթով : Ե. Մալայեցի՝ թխամորթ, որ նոր հոլանտայի բնակիչներն են :

և իյէ բան հնարուելու որ ըլլայ, ամենուն զարմանք կու գայ թէ ինչու այսչափ ուշացաւ այդ գիւտը . աս բանս Վոլոմպոս իր հակառակորդներուն հետեւեալ առակովս բացատրեց :

() ր մը որ սեղանի վրայ այս բաներուս վրայ կը խօսէին, Վոլոմպոս հակիթ մը առաւ ու ըսաւ . Ո՛վ ինչայ ֆելէ այս հասկիմն ուղիղ ինչնէլ առանց Կեղ մը ինքնայնէլ : Ի՞նչնքը ետեւէ ետեւ զանազան փորձեր ըրին, բայց մէկը չկըրցաւ . և ըսին որ անկարելի էր ընելը : Ի՞նչ ատեն Վոլոմպոս ձեռք առաւ հակիթը, զարկաւ սեղանին վրայ ու գլուխը տափկեցընելով շիտակ կեցուց : Հացակիցները ձայներնին վերուցած ըսին . Ի՞նչպէս . ապա՞նկ . ապա՞ն ալ Գիթի . ո՛վ չէր ինչար այդ վարդեփռութիւնը ընել : Բայց Վոլոմպոս վրայ բերաւ թէ աղէկ է ըսածնիդ, բայց իմ ըրածս տեսնելնէդ վերջը . և թէ մէկն որ բան մը գըտնայ նէ, ըսել չէ թէ անկարելի բան է և ուրիշները չեն կրնար գտնալ . հապառիւ որ կը մտածէ, կը քննէ և շատ ետեւէ կ'ըլլայ, կրնայ հասնիլ այն բանին որուն վրայ ուրիշները չ'մտածեցին ու փոյթ չըրին :

Իրեն վրայօք ուրիշ բան մ'ալ պատմեմքեզի որպէս զի տեսնաս թէ հրահանգեալ մարդը որչափ վեր է տգէտէն : Վոլոմպոս երբ Նամայիգա ելաւ, կղզեցիները դիպուածով մը իրեն հետ աւրուելով թշնամացան, և ալ չէին ուզէր ուտելիք բերել իրեն և ընկերներուն : Ի՞նչպիսի ընդարձակ ծովի մը վրայ, կղզւոյ մը մէջ, առանց պաշարի սովէն մեռնելու վտանգի մէջ էին նա . որդները, և ճար մը չկրնալով ընել, իրենք զիրենք կորսուած սեպեցին : Բայց Վոլոմպոսի հանձարը խալըսեց զիրենք :

Թիէ որ դու ճրագի մը և անկէ լուսաւորուած պատկերի մը մէջտեղը ձեռքդ դնես, պատկերը մութը կը մնայ, անանկ չէ : Ի՞նչպէս ոչ երբ արեւուն ու երկրիս մէջ լուսինը մանէ, երկիրս շուքի մէջ կը մնայ : Ի՞նչ կ'ըսուի խառնաբոյս . և աստեղաբաշխք ճշգիւ գիտնալով լուսնին

և երկրիս ընթացքը, կը գուշակեն թիւր ժամուն իր վայրկենին խաւարում պիտի ըլլայ :

Վրիստափոր որ ամէն բան կը դիտէր, իմացաւ որ վաղը աս ժամուն խաւարումն պիտի հանդիպի . ինչ ըրաւ ուրեմն . վայրենիներուն գլխաւորաց երթալով՝ թիւ որ, ըսաւ, ուղածս չապիմ իմ Երբոս-Ժոյս պիտի աղաչեմ որ արեւը միւրջնէ, և այս ժաման իրեն լուսնէ և ջերմութենէ պիտի շնորհուի :

Վայրենիները մտիկ չըրին իրեն ըսածին . բայց ինչ . երկրորդ օրը որ շեալ ժամուն յանկարծակի ցուրտը մութը տիրեց . ալ քննա մտածէ կղզեցիներուն ահուգողը . ամէնքը խուռն բամուլ թեամբ վազեցին Վոլոմպոսի՝ ամէ տեսակ ուտելիք առատ բերելով իր և աղաչելով որ ներէ և իր Երբոս-Ժոյս հաշտեցնէ : Յանձն առաւ Վոլոմպոս և երբ տեսաւ որ խաւարումը լմննալու վրայ է, ըսաւ իրենց որ Երբոս-Ժոյս հաշտուեցաւ, և արեւը դարձեալ առջին պէս պիտի տաքցընէ ու լուսաւորէ :

Վեռ ուրիշ անգամներ ալ նաւեց Վոլոմպոս նոր երկիրներ գտնելու . բայց մինչդեռ ինքը այն աշխատութեանց մէջ կը տառապէր, նախանձորդները կը մտածէին զինքը կործանելու, և անհամար քսութիւններով բռնադատեց Սպանիոյ թագուհին որ զինքը դատապարտէ, և մարդ խրկեցին ետեւէն զինքը բռնեն ու բանտէն : Ինչ տեսաւ, ո՛վ պատանեակ : Վրիստափ շղթայի զարնուեցաւ և իբրեւ ոճրագո մը անցաւ այն ծովերէն որոնք քիչ առջ իր հոյակապ յաղթանակները սօեր էին : Երբոր ես պատմութեայս մասս կարգացի, սիրտս ելլէլէն ըսկսայ որ այնպիսի մեծ մարդը աստանարժանութեամբ մեռեր է : Եւ և կայն ինքը Երբոս-Ժոյս Երբոս-Ժոյսի յաշտելով և հոն մեր Փրկչին խաչը տնկելով, պատրաստեւ էր այն աշխարհքը որուն քաղաքականութեան, կրօնից գիտութեան բարիքը :

Վոլոմպոս Սպանիա դառնալով, դարացուց ինքզինքը իր վրայ եղած

բաստանութիւններէն . բայց իրեն ե-
ղած խոստմանը չհասաւ իր արդեանցը
փոխարէն . այնչափ որ 1506^{ին} մայիսի
20^{ին} մեռաւ աղքատութեամբ , և ուզեց
որ շղթաներն ալ գերեզմանին մէջ հե-
տը դնեն , 'ի վկայութիւն ապերախտու-

թեան մարդկան , և մեզի սորվեցընելու
համար որ մեծամեծ գործոց վարձքը
պէտք չէ ուրիշներէն սպասել , այլ մեր
խղճէն ու Լստուծմէ :

Կը շարունակուի :

ԿԱՆԹԵՂ ԳԻՇԵՐԻ

Վրուն ընդ արթունս 'ի նիրհ թեթեւ՝ յանկողնոյդ
Չէ՞ քոյ տեսեալ զառկայծ լապտեր շիջանուտ ,
Որ նըւաղեալ տակաւ ընդ մռայլ ըստուերին ,
Օյարկ սենեկիդ պատէ 'ի սուգ խաւարին ,
Իբր հուսկ ողջոյնք ականողեաց մահաքուն .
Երբ 'ի ճաճանչ յետին փայլիցն երերուն ,
Ղեմեալ ճօճին հանդերձքդ 'ի կախ աստ անդ ցիր .
Իբրեւ զուրու ըստ տապանին խուսեալ դիր :
Ընդ միտք թափառ ընդ պըտուտից ալս անբաւ ,
Ոչ լար 'ի ձեռն ոչ ջահ՝ գընայ դիմագրաւ ,
Խորք անըսպառ , նըսեմ խորհուրդ գերագոյ ,
Ուր կանն 'ի շփոթ գաղտնիք մահուն խուզելոյ :
Ընդ մենաւոր պարտասելում առ խընդիր
Երբ պատատին ոտքն 'ի կըտաւ մահակիր ,
Խօսի 'ի սիրտ . Լսպէս կենացս 'ի զըրաւ ,
Օերդ լոյսդ աղօտ՝ պասքով ձիթոյն կայ ծարաւ ,
Ընդ դոյզն ինչ ժամն օր մի արկցուք մեք հայցուած .
Ըյլ անարդիւն անդ ուխտք լիցին մահացուաց ,
Օի անյապաղ խաւարեսցի մեզ գիշեր :
Իբր իժ անձկով բերեալ 'ի հաւ ողբանուէր՝
Կորզէ զաւուրս մեր մեծավիհ գերեզման .
Ոտք կից ամփոփ , ձեռք սեղմ՝ կողից ընդ երկայն ,
Իբր այն զինեւ թաւալազլոր հոսի հող ,
Որպէս բացուստ գնայուն տապան սեւասքող .
Եւ յամր հընչէն տաղք տըրտմախառն աղօթից ,
Չայն առ դադաղն արկեալ . Ի իցիս դու տուն ինձ .
Եւ առ մոռաց . Բըրեա զմահիճս 'ի խոր դեռ ,
Օի խըզեսցի բնաւ աշխարհի շողկապ յեռ :
Օի թէ այդրէն 'ի կեանս առնեմ վերադարձ ,
Իբր ոք օտար ումպէտ տաղտուկ թըւեցայց :
Պակասելոցն յաչաց՝ բառնի յիշատակ ,
Եւ ըզթափուր տեղին 'ի կշիռ լընուն այլք :